

Alan Żukowski*

ORCID: 0000-0002-4724-2942

Uniwersytet Wrocławski

<https://doi.org/10.19195/1733-5779.31.4>

Ruchy społeczne: między demokratyczną różnicą a populizmem

JEL Classification: K38, K30, K39

Słowa kluczowe: ruch społeczny, demokracja, demokratyczna różnica, populizm, Strajk Kobiet, Młodzieżowy Strajk Klimatyczny

Keywords: social movement, democracy, democratic difference, populism, Women's Strike, Fridays for Future

Abstrakt: Głównym celem artykułu jest analiza ruchów społecznych jako istotnego aspektu społeczeństwa zaangażowanego politycznie. Podstawą naukowej refleksji będzie płaszczyzna między demokratyczną różnicą a populizmem. Artykuł składa się z czterech części. Pierwsza wskazuje na podstawową rolę derridańskiej demokracji w kontekście pozycji ruchów społecznych. Druga rekonstruuje pojęcie demokratycznej różnicy jako sposobu decydowania o sporności w ramach społeczeństwa. Następnie podjęto zagadnienie kształtowania ruchów społecznych. Granice prawa i bieżącej polityki zostają tu poddane rekonstrukcji. W ostatniej części opracowywane ramy teoretyczne zostaną wykorzystane do analizy studium Ogólnopolskiego Strajku Kobiet oraz Młodzieżowego Strajku Klimatycznego. Dążenie ruchów społecznych do zmiany prawa pozwala na wyjaśnienie zjawiska populizmu, które łączy konflikt polityczny z emancypacją praw człowieka.

Social movements: between democratic difference and populism

Abstract: The main aim of this paper is to analyze social movements as a significant aspect of the society that is politically engaged. The plane located between democratic difference and populism will be the basis for scientific reflection. The article is divided into four parts. The first one indicates that the Derridean concept of democracy plays a pivotal role in the position of social movements context. Secondly, the notion of democratic difference will be launched and described as the form of deciding on conflicts amongst society. Next, the article deals with the process of the

* Opiekun naukowy (Scientific Tutor) — dr Michał Paździora

creation of social movements. The limits of the law and current politics will be reconstrued. Finally, the theoretical framework that has been established, will be put up against the case study of two social movements : The All-Poland Women's Strike and Fridays for Future. The social movements' aspiration to change the law allows us to explain the phenomenon of populism that combines both political conflict and the emancipation of human rights.

Wprowadzenie

Celem niniejszych rozważań jest spojrzenie na ruchy społeczne jako szczególny element zaangażowanego politycznie społeczeństwa. Perspektywą refleksji będzie demokratyczna różnica oraz populizm, które — jako projekty społeczne — tworzą teoretyczne ramy wyjaśnienia zjawiska ruchów społecznych w kontekście prawa. Pojęcie projektu społecznego odnosi się do procesu odczytania zjawiskowości zmian opartych na demokracji oraz ich interpretacji w określonej perspektywie politycznej oraz prawnej. Ukazanie relacji między pojęciami będzie możliwe przez wyjaśnienie istoty demokracji, które opiera się na myśli filozoficznej Jacques'a Derridy. Artykuł składa się z czterech części. Pierwsza wskaże na istotę demokracji w kontekście kształtowania ruchów społecznych. Druga wprowadzi pojęcie demokratycznej różnicy, które określi granice możliwego zakresu konfrontacji idei angażujących społecznie. W konsekwencji pojawia się wątpliwości związane ze zjawiskiem populizmu, gdyż przeciwstawność systemów wartości jest również charakterystyczna dla podejścia populistycznego. Swoistość populizmu względem demokratycznej różnicy ujawnia się jednak przez instrumentalizm, czyli nastawienie wyłącznie na osiągnięcie celu projektowanych działań politycznych. Z tego względu szczególnie ważny jest proces kształtowania ruchów społecznych, który rekonstruuje granice prawa oraz bieżącej polityki. Polityka ruchu społecznego — w analizowanym kontekście — dotyczy punktowo wyróżnionych faktów lub zjawisk społecznych; natomiast ruch społeczny proponuje polityczno-prawny projekt dla tych faktów i zjawisk. W ostatniej części ustalone ramy teoretyczne zostaną przełożone na studium przypadku dwóch ruchów społecznych, czyli Ogólnopolskiego Strajku Kobiet oraz Młodzieżowego Strajku Klimatycznego. Dążenia ruchów społecznych do zmiany prawa pozwolą powiązać zjawisko populizmu z utrzymaniem konfliktu politycznego, który służy emancypacji praw człowieka.

W stronę pojęcia demokracji

Nie istnieje jeden, powszechnie uznany model demokracji. W literaturze często spotykamy powiązanie pojęcia demokracji z pojęciem praworządności (*rule of law*)¹, które ma silne podstawy aksjologiczne. Można przyjąć domniemanie, że

¹ W. Sadurski, *How democracy dies (in Poland): A case study of anti-constitutional populist backsliding*, „Sydney Law School Research Paper”, nr 18/01, s. 3–7.

konflikt wartości oparty na ocenie działań społecznych w znaczący sposób wpływa na dominujący model demokracji oraz decyduje o polityczności (*political*)² kształtujących się działań w obrębie społeczeństwa, które dążą do powstania ruchów społecznych. Ruchy społeczne są zorganizowaną formą oddziaływania jednostek na bieżącą politykę w konkretnych sprawach. Rezultatem oddziaływań mogą być propozycje określonych rozwiązań systemowych. Polityczność jawi się jako istota polityki, która nie istnieje bez sporności społecznej. Polityka ruchów społecznych polega na promowaniu określonych wartości, tworzeniu demokratycznych interakcji oraz projektowaniu zbioru zasad, który pomoże w osiągnięciu celu tkwiącego u podstaw polityczności. Właśnie ostatni etap jest polityką w rozumieniu pragmatycznym (*policy*). Historycznym przykładem, który ilustruje opisany proces, jest ogólnoeuropejski ruch zielonych. Czerpiąc z dorobku młodzieżowego buntu przeciw utrwalaniu konserwatywnych ram społecznych, ruch zielonych zdefiniował płaszczyznę różnicy oraz doprowadził do stworzenia polityki środowiskowej. Za skutecznością wskazanego projektowania polityczności przemawia obecnie polityka ochrony środowiska, która jest istotna odnośnie do pozycji instytucji, obywateli i państw członkowskich Unii Europejskiej, natomiast Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej rozważał uznanie polityczności ochrony środowiska za zasadę ogólną prawa unijnego³.

Idea demokracji znajduje się w centrum filozofii Jacques'a Derridy. Francuski filozof podejmuje to pojęcie w kontekście rozważań nad przyjaźnią polityczną⁴ oraz państwami łotrowskimi (*rogue states*)⁵. Wyróżnione podejścia wydają się szczególnie istotne odnośnie do rekonstrukcji demokracji jako płaszczyzny organizacji ruchów społecznych. Przyjaźń polityczna umożliwia interakcję społeczną w ramach dyskursu demokratycznego. Pojęcie państw łotrowskich eksponuje zagrożenia dla demokracji ze strony państwa, które — ze względów ustrojowych — może być lokowane w centrum demokratycznej refleksji. Demokracja jako forma kształtowania zależności w społeczeństwie nie może ograniczać się do przekonania o realizacji społecznie skonstruowanych celów. Z tego względu warto podkreślić znaczenie pojęcia demokracji nadchodzącej⁶, która dąży do określenia roli zmian społecznych oraz możliwości ich uwzględnienia w istniejącym systemie, opartym na polityce i prawie. W praktyce oznacza to projektowanie modelu, który kształtuje przyjaźń polityczną oraz przeciwdziała łotrystwu władz państwowych, czyli działaniu wbrew społecznie uznanym standardom⁷.

² Ch. Mouffe, *Polityczność*, Warszawa 2008.

³ Por. C-389/96 Aher-Waggon, C-240/83 Association de Défense, pkt 13 (podstawowe cele).

⁴ J. Derrida, *The Politics of Friendship*, przeł. G. Collins, Londyn-Nowy Jork 2005.

⁵ J. Derrida, *The last of the rogue states: The "democracy to come" opening in two turns*, „South Atlantic Quarterly” 2004, 103 (2–3), s. 323–341.

⁶ J. Derrida, *The Politics...*

⁷ Por. J. Derrida, *The Last of the Rogue...*, s. 331–337.

Dostrzegając nieustanną zmienność dominujących w społeczeństwie wartości, Jacques Derrida pojmuje istotę demokracji jako bieżącą krytykę praktyk politycznych oraz dostosowywanie uznanych wartości do kontekstu społecznego⁸. Propozycją analizy istoty demokracji z perspektywy prawniczej jest pojęcie polityczności krytycznej, która wychodząc od uznanego dyskursu wartości, prowadzi do nieustannej oceny oraz jednoczesnego podważania utrwalonych ocen. Jest to paradoks demokracji, która, z jednej strony, podlega ocenie jako praktyka społeczna, natomiast z drugiej strony — jest punktem odniesienia kształtowania tego typu ocen.

Warto podkreślić, że pozycję demokracji kształtuje emancypacja celu oraz praktyk związanych z realizacją wartości, która wykracza poza refleksyjną przestrzeń spekulacji⁹. Z tego względu demokracja — jako model organizacji prawa oraz społeczeństwa — nie może regulować idei. Polityczność nie może wpływać na przyszłość demokracji; powinna określać płaszczyzny aktualnych ocen, które mają podlegać krytyce. Poszukując historycznego poparcia, Jacques Derrida nawiązał do Alexisa de Tocqueville, który postrzegał demokrację jako proces podlegający bieżącym oraz wyrażającym społeczne trendy zmianom¹⁰. W tym kontekście można badać ruchy społeczne, które, podejmując realny problem społeczny, odchodzą z przestrzeni spekulacji w stronę realnych zjawisk społecznych, czyli aktualności.

Refleksja nad demokracją sprowadza się do określenia różnicy w ramach sporu politycznego. Rozważając nad politycznością, należy oczekiwać przełożenia projektowanego modelu społecznych wartości na system prawny, który musi być społecznie akceptowany. Zasadniczą wątpliwością pozostaje znaczenie prawa w kontekście dynamiki zmian politycznych; jednak stosowanie prawa jest formą wyjścia poza wspomnianą uprzednio przestrzeń spekulacji¹¹ — oznacza to, że istnienie systemu prawnego umożliwi inicjowanie zmian w społeczeństwie. Charakter tych zmian jest pochodną teoretycznych rozważań nad aktualnymi zdarzeniami. Teoria dostarcza narzędzi interpretacyjnych oraz definiuje strukturę, poza którą nie można wyjść; dlatego zachodzące zmiany społeczne muszą wynikać z refleksji nad przestrzenią spekulacji oraz przełożenia jej na bieżące zdarzenia. Opisana wcześniej istota demokracji sprawia, że potencjalny powrót od zachodzących zmian społecznych do przestrzeni spekulacji staje się utrudniony.

Polityczność ruchów społecznych jest wyrażana przez wielość (*multitude*)¹² podejmowanych inicjatyw społecznych, które proponują konkretne rozwiązania dla spraw angażujących określone grupy ludzi. Koncepcja państwa demokratycznego

⁸ *Ibidem*, s. 331.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*, s. 335.

¹¹ *Ibidem*, s. 336–337.

¹² M. Hardt, A. Negri, *Multitude War and Democracy in the Age of Empire*, New York 2004.

jako organizującego społeczności w ramach społeczeństwa opartego na konflikcie oraz wartościach jest dziedzictwem filozofii oświecenia¹³. W ten sposób powstaje nowy poziom refleksji nad pojęciem państwa, który można określić jako radykalny. Poziom ten wiązał się z dyskursem politycznym oraz różnicowaniem płaszczyzn wyrażania poglądów. Przestrzenny wymiar niniejszej analizy można sprowadzić do miejsc zajmowanych przez członków francuskiego Zgromadzenia Narodowego na początku Wielkiej Rewolucji Francuskiej. Osią podziału było odniesienie do zmian społecznych. Współczesną przestrzenią podziałów politycznych mogą być konfrontacje ruchów społecznych, ogniskujące uwagę na określonej różnicy.

Niniejsze rozumienie ruchu społecznego przypomina najprostszą formę instytucjonalizacji polityki (*politics*), która nie polega na tworzeniu struktur oraz hierarchii. Podstawowymi elementami wskazanego konstruktów jest społeczna mobilizacja, wspólnota celów, wartości oraz zdolność do wprowadzenia narracji do dyskursu przez jednostki zaangażowane w określony konflikt. Pojęcie demokracji sprowadza się do różnicowania sporności społecznej, która w istocie nie jest rozstrzygalna. Oznacza to, że demokracja nie opiera się na jednym podziale w ramach całego społeczeństwa, tylko tworzy przestrzeń dla różnorodnych konfliktów społecznych oraz akceptuje różne wartościowania aktualności.

Podejście umiarkowane nakazuje utożsamić demokrację z postulatem konsensusu społecznego¹⁴, który wiąże się z koncepcją obchodzenia (*bypassing*) sporności społecznej w celu ochrony różnorodności debaty oraz pluralizmu¹⁵. Akceptacja umiarkowanego podejścia do demokracji przez ruch społeczny sprowadza konflikty polityczne do płaszczyzny abstrakcyjnej. Oznacza to, że konflikt sprzyja porządkowaniu wartości oraz idei. W praktyce przedstawiane podejście polega na unikaniu konkretnych problemów oraz przekonaniu o możliwości jednoczesnej mobilizacji całego społeczeństwa za pośrednictwem powszechnie akceptowanej narracji.

Powyższa propozycja w kontekście rozważań nad ruchami społecznymi jest utopijna, gdyż trywializuje społeczne motywacje do działań politycznych oraz — w konsekwencji — złożoność demokracji. Ponadto pomija krytyczny wymiar polityczności, który wychodzi od braku możliwości stworzenia powszechnie uznanego modelu demokracji. Ogranicza to perspektywę polityczności do oceny bieżących działań politycznych oraz wskazywania, w których momentach społeczeństwa oddalają się od demokracji¹⁶, czyli władze przestają realizować politykę angażującą społeczeństwo w dyskurs wartości. Ruchy społeczne koncertują się wówczas na edukowaniu społeczeństwa oraz tworzeniu opozycji wobec dominują-

¹³ Por. A. Cloots, *Bases constitutionnelles de la République du genre humain*, [w:] *Anacharsis Cloots, Écrits révolutionnaires 1790–1794*, Paris 1979.

¹⁴ J. Rawls, *Liberalizm polityczny*, przeł. A. Romaniuk, Warszawa 1998, s. 194–243.

¹⁵ Ch. Larmore, *Patterns of Moral Complexity*, Cambridge, MA, 1987, s. 53.

¹⁶ J. Derrida, *The last of the rogue...*, s. 331–332.

cych praktyk władzy politycznej. Prawo należy w tym miejscu interpretować jako zjawisko, które ruch społeczny może wykorzystać do ukazania granic demokracji oraz istoty konfliktów społecznych.

Ruch społeczny staje się pryzmatem, przez który można obserwować demokrację. Krytyczne podejście ruchu społecznego do aktualności politycznych musi wychodzić od celu, do którego dąży demokratyczne społeczeństwo, czyli sprawiedliwości. Ruchy społeczne muszą uwzględnić praktyczne znaczenie poczucia sprawiedliwości. Ważny jest postulat dostosowania sprawiedliwości do społecznych podziałów (*disjointure*) oraz umożliwienia pozostania poza wspólnotą (*out of joint*)¹⁷. W praktyce oznacza to kreowanie przestrzeni dla ruchów społecznych, których celem byłaby krytyka dominujących praktyk politycznych. Pojęcie praktyki politycznej dotyczy technologii sprawowania władzy w ramach obowiązującego systemu prawnego. Uznając polityczność każdego działania społecznego, warto zauważyć, że bieżące działania polityczne podejmowane przez ruchy społeczne nie mają ścisłej struktury zorientowanej na założony cel. Ponadto ruchy społeczne nie muszą proponować rozwiązań politycznych, a działania mogą koncentrować się wyłącznie na inwestowaniu w bezpośrednio i bieżące potrzeby konkretnych jednostek — bez kształtowania systemu lub instytucji¹⁸. W tym kontekście sprawiedliwość jawi się jako wartość tworząca relacje rozwiązywalne (*unbinding*)¹⁹. Pojęcie oznacza równoczesny brak struktury, koncentrację na określonym problemie społecznym, czasowość oraz dobrowolność przynależności. Cechy te decydują o pojęciu demokracji oraz są charakterystyczne dla współczesnych ruchów społecznych.

Demokratyczna różnica

Pojęcie demokratycznej różnicy jest szczególnie ważne do ustalenia relacji między populizmem a ruchami społecznymi. Łącząc demokrację oraz różnicę, warto zwrócić uwagę, że demokracja jest kształtującym się projektem, natomiast różnice są bieżącymi zjawiskami, które opierają się na interpretacji motywów oraz działań politycznych.

Istota różnicy polega na zmienności oceny realizowanych polityk oraz możliwości szybkiej reakcji społecznej. Precyzując, różnica pozwala społeczeństwu wyrażać oczekiwane rozwiązania oraz określać ich celowość. Demokratyczne różnicowanie dąży do ustalenia społecznych dychotomii, które pozwolą każdemu zainteresowanemu zaangażować się w bieżący dyskurs. Pojawia się tu funkcjonal-

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Por. M. Maffesoli, *The Time of the Tribes. The Decline of Individualism in Mass Society*, London 1996.

¹⁹ J. Derrida, *The last of the rogue...*, s. 331–332.

ny aspekt demokracji, gdyż tylko w jej granicach można mówić o różnicy²⁰. Jeśli dyskurs nie jest demokratyczny, to nie ma w nim miejsca na konfrontację idei.

Demokratyczna różnica jest przede wszystkim świadomością alternatywnego rozstrzygnięcia o polityce. Granice alternatywnych rozstrzygnięć zależą od liczby konfliktów kształtujących się w obrębie społeczeństwa. Po drugie, ukazując niejednorodność oczekiwań społecznych, demokratyczna różnica przeczy orientacji sporów społecznych wokół abstrakcyjnych idei, gdyż wspiera kształtowanie wielości konkretnych konfliktów politycznych. Zmienny charakter dyskursu demokratycznego pozwala stwierdzić, że nawet bierność może być formą wpływu na politykę oraz początkiem społecznego sprzeciwu. Z tego względu praktycznie każdemu zjawisku społecznemu można przypisać ocenę polityczną, która wskaże nową różnicę w ramach dyskursu demokratycznego.

Rekonstrukcja demokratycznej różnicy jest utrudniona przez pierwszeństwo konfliktu oraz hierarchii społecznej, którą legitymizuje język oraz prawo²¹. Hierarchia sprzyja wyróżnieniu opozycji, które polegają na sprzeciwie wobec ugruntowanych struktur społecznych. Sprzeciw jest możliwy przez proponowanie alternatywnych rozwiązań, czyli demokratyzację narzuconego dyskursu za pośrednictwem wyrażanych różnic. Dyskurs demokratyczny sprzyja odrzuceniu podstawowej dychotomii, którą opisuje różnica między władzą a obywatelem.

W obrębie społeczeństwa demokratycznego różnica koncentruje się na relacjach między wnętrzem sporu a perspektywą zewnętrzną²², którą można sprowadzić do pozycji podmiotów niezaangażowanych w określony konflikt polityczny. Wskazane podejście uznaje demokrację oraz różnicę za konstrukty, których akceptacja jest podstawowym elementem kształtującym reguły gry na uznanej arenie politycznej²³. W tym kontekście trudno mówić o nieograniczonej możliwości ustalania społecznych różnic. Wykonalne wydaje się tylko to, co mieści się w normatywnych ramach istniejącego systemu. Z tego względu ważne jest nawiązywanie dialogu społecznego, który wskazuje nowe wyzwania oraz pobudza spór. Wspólne idee mogą w ten sposób zostać sprowadzone do konkretnych rozwiązań, których różnica oddaje istotę sporu.

Populizm

Pojęcie populizmu określa zjawisko, które — podobnie jak demokratyczna różnica — pozwala rekonstruować bieżący dyskurs polityczny. Populizm nie tylko sprzyja projektowaniu zmian, ale również — w przeciwieństwie do pojęcia róż-

²⁰ J. Derrida, *Różnia*, [w:] M. Siemek, *Drogi współczesnej filozofii*, Warszawa 1977.

²¹ J. Derrida, *Pozycje*, przeł. A. Dziadek, Katowice 2007, s. 41.

²² P. Łaciak, *Wczesny Derrida. Dekonstrukcja fenomenologii*, Kraków 2001, s. 13.

²³ R. Inglehart, *Postmodernization erodes respect for authority, but increases support for democracy*, [w:] *Critical Citizens, Global Support for Democratic Governance*, red. P. Norris, Oxford 1999, s. 236.

nicy pozbawionej elementu demokratycznego — tworzy system ocen podejmowanych aktualności społecznych. Punktem wyjścia, który uzasadnia podejście populistyczne, jest teza Jana Wenera Mullera, że populistyczne partie protestu są w stanie rządzić, a ich antypolityczność nie wyklucza możliwości realizacji polityki²⁴.

Powyższy argument wspiera koncepcję o zjawiskowości populizmu, który, dystansując się od klasycznie rozumianej polityki, tworzy nową przestrzeń sporu. Działania związane z kształtowaniem różnicy społecznej mają jednak zawsze charakter polityczny. Nie jest możliwy skuteczny wpływ na przestrzeń społeczną bez realizacji celów zależnych od działań politycznych. Ponadto polityka rozumiana jako planowe i zorganizowane działania dążące do zdobycia lub utrzymania władzy wyróżnia poziom dyskursu oraz praktyki²⁵. Możliwa jest sytuacja, w której mimo różnic między dyskursem a działaniem cele pozostają niezmiennie. W ten sposób zaciera się przestrzeń między antypolitycznością dyskursu a polityką praktyczną. Warunkiem jest jedynie trwałość celów oraz podkreślanie różnicy za pomocą technik rządzenia. Muller wyróżnia trzy populistyczne techniki rządzenia: kolonizację państwa, legalizm dyskryminacyjny oraz klientelizm²⁶.

Kolonizacja państwa oznacza, że etos niezależności i apolityczności autonomicznych instytucji państwowych ulega rozpadowi. Pojęcie instytucji jest organizowaniem określonych praktyk politycznych wokół uznanych wartości. Efektywność wyróżnionych wartości pozwala tworzyć prawo realizujące interesy społeczne. Szerokie rozumienie interesu łączy się z gwarancją ochrony praw mniejszości oraz równego uczestnictwa stron tworzących opozycję w dyskursie politycznym. Technika kolonizacji przekształca również perspektywę opozycyjności. Populizm pozwala skoncentrować się na różnicy oraz organizować dyskurs wokół określonej opozycji. Demokracja nie jest już punktem odniesienia do relacji społecznych, dlatego kolonializm polega na narzuceniu różnicy oraz poszukiwaniu uzasadnienia jej istnienia w demokracji. Proces ten należy określić jako reinstytucjonalizację, która polega na negacji uznanych społecznie wartości mocnym akcentowaniem opozycji w ramach społeczeństwa oraz dążeniu do zmiany prawa. Przeważające argumenty polityczne podkreślają, że stanowienie prawa oraz określenie nowego dyskursu wartości jest przywilejem większości. Przedstawione działania populistyczne prowadzą do instrumentalizacji demokracji oraz podważenia systemowości prawa. Oznacza to, że pojęcie demokracji jest środkiem — zamiast istotą — do nowego dyskursu wartości. Ponadto system prawa ulegającego kolonizacji państwa podlega ciągłej destrukcji, która nie ma na celu jego likwidacji, tylko sprowadzenia do pozycji niesprzyjającej inicjowanym zmianom. Opisaną ingerencję w system prawa umożliwia kolejna technika.

²⁴ J.W. Muller, *Co to jest populizm?*, przeł. M. Sutowski, Warszawa 2017, s. 56.

²⁵ F. Ryszka, *O pojęciu polityki*, Warszawa 1992.

²⁶ J.W. Muller, *op. cit.*, s. 90–100.

Technika legalizmu dyskryminacyjnego jest legalizacją populistycznych argumentów politycznych. Pojęcie legalizmu należy odróżnić od praworządności, która jest silnie zakorzeniona w aksjologii. Legalizm oznacza działanie w ramach porządku prawnego oraz realizację wzorców normatywnych²⁷. Ponadto legalizm dotyczy wyłącznie zakresu kompetencyjnego organów państwowych, za których pośrednictwem można rządzić zgodnie z obowiązującym prawem (*rule by law*)²⁸. Legalizm dyskryminacyjny jest praktyką prawotwórczą, która polega na regulowaniu instytucji państwowych w sposób umożliwiający populistom dominację w dyskursie politycznym. Należy pamiętać, że analizowany nurt populizmu zdobywa władzę w demokratycznych wyborach oraz korzysta z rozwiązań systemu polityczno-prawnego, na którego krytyce uzyskał poparcie społeczne. W praktyce oznacza to, że opcja populistyczna musi nadać nowe znaczenie ustalonemu porządkowi.

W ten sposób kształtuje się technika klientelizmu, która koncentruje się na aspekcie podmiotowym dokonywanej reinstytucjonalizacji. Populiści szukają nowych argumentów za utrzymaniem określonych polityk przy jednoczesnej zmianie zakresu podmiotowego. Technika klientelizmu polega na odwołaniu do reprezentacji określonych grup społecznych za pomocą realizowanych polityk. Dążąc do władzy, populiści wskazują obszary, w których państwo jest niewydolne. Sprawując rządy, podkreślają wolę realizacji oczekiwań każdego, kto jest w stanie zaakceptować nowy dyskurs wartości. Proces akceptacji jest organizowany wokół czynników wykluczających oraz swoście wartościujących. Wykluczenie wiąże się z definiowaniem różnicy między populistyczną wizją państwa a grupami społecznymi, które nie akceptują wprowadzanych zmian. Populistyczne wartościowanie jest swoiste względem pluralizmu liberalnej demokracji. Oznacza to, że populiści nie przewidują możliwości innego wspierania ich polityki niż całościowego. Wskazując na jednolitość wprowadzanych polityk oraz promowanych wartości²⁹, dążą do uzależnienia jak największej części społeczeństwa od narzuconego dyskursu politycznego. Społeczne przyzwolenie na populistyczny dyskurs wartości, z uwagi na korzyści otrzymywane od władzy, jest celem techniki klientelizmu.

Ruchy społeczne

Ruchy społeczne są podstawowym czynnikiem tworzącym społeczeństwo obywatelskie; nie wymagają też szczególnej instytucjonalizacji na poziomie formalnym. Istota ruchów społecznych opiera się na dyskursie wartości, który

²⁷ J. Derrida, *Force of Law: The Mystical Foundation of Authority*, [w:] *Deconstruction and the Possibility of Justice*, red. M. Rosenfeld, New York 1992.

²⁸ M. Krygier, *The rule of law: Legality, teleology, sociology*, „UNSW Law Research Paper”, nr 2007–65, Oxford 2008.

²⁹ L. Trócsányi, *Wokół prac nad ustawą zasadniczą Węgier: tożsamość konstytucyjna a integracja europejska*, przeł. P. Króliczek, Warszawa 2017.

umożliwia jednostkom wyrażanie oczekiwań względem władz, a nawet wpływ na zmianę prawa — następuje wówczas reinstytucjonalizacja, która łączy się z pojęciem populizmu. Populizm nie uzasadnia jednak działań politycznych, tylko narzuca interpretację społecznych aktualności. Przykładem może być retoryka porównań między poprzednią a obecną sytuacją polityczną oraz wskazywanie na swoistość bieżącej sytuacji, która wymaga radykalnych rozwiązań. Zjawiskowa interpretacja populizmu sprzyja wyróżnieniu społecznych inności (*alternities*)³⁰. Precyzując, populizm może być formą inicjującą bunt społeczny oraz uzasadniającą regulacje prawne w efekcie konfliktów społecznych. Pytaniem otwartym pozostaje wątpliwość, czy ruchy społeczne są w stanie wykorzystać populizm jako zmienną, która umożliwi rozpoznawanie konfliktów społecznych. Wskazane działanie uniemożliwiłoby instrumentalizację tych konfliktów przez populistyczne władze.

Pojęcie strajku jest formą nacisku społecznego, który wiąże się ze stopowaniem wymaganych czynności³¹. Ruchy społeczne oparte na koncepcji strajku dążą do zmiany przy wykorzystaniu paradoksu demokracji, gdyż, szanując demokrację, upominają się o realizację określonych praw podmiotowych (*rights*) lub innych, wynikających z kontekstu wartości społecznych. Polityczność tych ruchów można sprowadzić do wskazania rozwiązań prawnych, które umożliwią partycypację w dyskursie politycznym. Podstawą organizacji ruchów społecznych jest przyjęty dyskurs wartości, który z założenia ma na celu reinstytucjonalizację obszaru ogniskującego demokratyczną różnicę. Relacja między wartościami a metodą ich wyrażania przez ruch społeczny często musi odnieść się do populizmu w celu ograniczenia wpływu populistycznych technik kreowania polityki. Istotna może okazać się autentyczność ruchu społecznego, która jest drogą od refleksji nad wartościami, przez ustalenie działań w ramach konfliktu politycznego, do propozycji konkretnych rozwiązań prawnych albo sprzeciwu wobec określonego rozwiązania prawnego. Z tego względu warto wyróżnić dwa ruchy społeczne, które dotyczą bieżących kontekstów politycznych oraz prawnych.

Ogólnopolski Strajk Kobiet jest przykładem kształtowania demokratycznej różnicy w ramach konkretnego wątku polityczno-prawnego w Rzeczypospolitej Polskiej. Początek ruchu społecznego wiąże się z odrzuceniem przez Sejm Rzeczypospolitej Polskiej projektu ustawy „Ratujmy kobiety” i jednoczesnego skierowania do prac w komisji projektu „Stop aborcji”. Efektem tego działania politycznego była mobilizacja obywateli, którzy przeszli o ustalonej porze ulicami stu czterdziestu siedmiu polskich miast w akcji protestu³². Marsz został określony

³⁰ J. Derrida, *Pozycje...*, s. 76.

³¹ A. Smolar, *Towards 'self-limiting revolution': Poland 1970–89*, [w:] A. Roberts, *Civil Resistance and Power Politics: The Experience of Non-violent Action from Gandhi to the Present*, Oxford 2009, s. 127–143.

³² <http://strajkkobiet.eu/co-robimy> (dostęp: 20.12.2019).

jako Czarny Protest. Feministyczny paradygmat niniejszego ruchu społecznego zaangażował nowe płaszczyzny polityczności, wśród których należy wyróżnić praworządność, wolność jednostki oraz solidarność społeczną. Odnosząc się do prowadzonej analizy, był to protest przeciwko legalizmowi dyskryminacyjnemu oraz potencjalnemu regresowi praw podstawowych. W ten sposób wykształcił się specyficzny poziom odniesienia do inicjatywy Czarnego Protestu. Ruch społeczny zaangażował ludzi w skali lokalnej, która była ograniczona do jednego państwa. Jednocześnie Czarny Protest zaczął interesować globalnie, ze względu na dostrzegalną motywację kobiet w celu ochrony szeroko rozumianych praw człowieka oraz swoistość aktualizacji polskiego mitu solidarności, który wpływa na rozprzestrzenianie idei poza granicami państwa³³.

Ogólnopolski Strajk Kobiet objął równocześnie bezpośrednią akcję obywatelską oraz instytucjonalizm. Celowe ujęcie obywatelskości, czyli perspektywy przekraczającej upłciowienie, podkreśla wsparcie konkretnego rozwiązania połączonego z promowaniem wartości, które uzasadniły ideę buntu. Reinstytucjonalizacja dokonana przez ruch została oparta na sprzeciwie wobec tendencji prawotwórczych, które ograniczały zakres ochrony praw kobiet. Wyróżnienie tej demokratycznej różnicy wpłynęło na konstruowanie innych obszarów wpływu ruchu. Wpływ polityczny ewoluował w stronę wspomnianej powyżej krytyki działań władzy, która ma potencjał inicjowania konfliktu wokół kwestii ustrojowych.

Młodzieżowy Strajk Klimatyczny jest międzynarodowym ruchem uczniów oraz studentów, którzy protestują przeciw bierności polityków wobec zmian klimatu. Zmiany te, według niezależnych badań naukowych, prowadzą do zjawiska określanego jako katastrofa klimatyczna. Młodzież w ramach akcji rezygnuje z zajęć w szkole w celu artykulacji postulatów. Młodzieżowy Strajk Klimatyczny jest inspirowany działaniami społecznymi Greta Thunberg, która w 2018 roku zapoczątkowała piątkowe protesty przed siedzibą szwedzkiego parlamentu — z tego względu ruch jest również określany Piątkami dla Przyszłości (*Fridays for Future*)³⁴. Młodzieżowy Strajk Klimatyczny opiera swoją działalność na promowaniu zorganizowanych działań, wśród których należy wskazać realizację polityki klimatycznej opartej na aktualnej wiedzy naukowej, informowanie społeczeństw o zagrożeniach ekologicznych, w szczególności przez media publiczne oraz ogłoszenie stanu kryzysu klimatycznego. Stan kryzysu klimatycznego angażuje aspekty polityczne oraz prawne³⁵. Polityczne rozumienie pojęcia kryzysu oznacza rekonstrukcję społecznych działań w celu przeciwdziałania określonym

³³ A. Suława, *Transparenty zamiast goździków*, <https://kobieta.interia.pl/news-transparenty-zamiast-gozdzikow> (dostęp: 20.12.2019).

³⁴ J. Barlett et al., *Climate crisis: 6 million people join latest wave of global protests*, „The Guardian”, <https://www.theguardian.com/environment/2019/sep/27/climate-crisis-6-million-people-join-latest-wave-of-worldwide-protests> (dostęp: 20.12.2019).

³⁵ Postulaty Młodzieżowego Strajku Klimatycznego, <https://www.msk.earth/postulaty> (dostęp: 20.12.2019).

zjawiskom. Prawne podejście do kryzysu może wiązać się z nieefektywnością prawa albo niestworzeniem odpowiednich regulacji. Młodzieżowy ruch społeczny proponuje szerokie konsultacje społeczne, wykorzystanie wiedzy eksperckiej oraz przejrzystość procesów decyzyjnych jako wsparcie dla prawotwórczego przeciwdziałania kryzysowi. Rezultatem działań polityczno-prawnych ma być sprawiedliwa transformacja, czyli stworzenie przestrzeni społeczno-gospodarczej do implementacji rozwiązań na rzecz zakończenia kryzysu klimatycznego. Przymiot sprawiedliwości jest ściśle powiązany z istotą demokracji.

Młodzieżowy Strajk Klimatyczny jest zjawiskiem społecznym, które wyraża przewartościowanie młodzieżowej polityczności. Oczywisty potencjał młodzieży towarzyszy rozważaniom historycznym, które podkreślają, że właśnie młode pokolenie inicjuje zmianę paradygmatów klasycznie rozumianej polityczności³⁶. W efekcie młodzież nie tylko wskazuje linię sporu w ramach prowadzonego konfliktu, lecz także demokratyczną różnicę. Warto podkreślić, że w niniejszym przypadku świadomość grupy społecznej osiągnęła zakres globalny, który z kolei uległ przestrzennemu rozproszeniu. Rozproszenie wiązało się z koniecznością intensyfikacji konfliktu w ramach ujawniających się dyskursów. W praktyce oznacza to, że Młodzieżowy Strajk Klimatyczny promuje jednolite globalnie idee, które wiążą się z koniecznością przeciwdziałania zmianom klimatycznym. Płaszczyzna demokratycznej różnicy musi odnosić się do konkretnych postulatów, które są uzależnione od rozwiązań polityczno-prawnych oraz praktyk funkcjonujących w określonym państwie oraz motywacji władz tego państwa do ochrony klimatu. Działania opisywanego ruchu społecznego odnoszą się w zdecydowanej przewadze do analizy faktów naukowych oraz stawiają merytorykę ponad polityką. Specyfika ruchu przypomina węzły globalne, które wyrażają mobilność między skalą globalną a perspektywą lokalną³⁷.

Studium przypadku omówionych ruchów społecznych wskazuje następstwo emancypacji idei, które podlegają słumieniu w celu normatywnej instytucjonalizacji³⁸. Podobnie wygląda proces populistycznej reinstytucjonalizacji. Wskazana różnica jawi jednak potencjał ruchów społecznych, których celem jest rozpoznanie oraz przełamanie populistycznych przestrzeni ograniczania demokratycznej różnicy.

Wyróżnienie konfliktu jako politycznej motywacji wprowadzenia określonego rozwiązania normatywnego podważa możliwość rozstrzygnięcia problemu prawnego w ramach całościowej interpretacji. O sile prawa świadczy zarówno możliwość kształtowania instytucji do wyróżniania konkretnych konfliktów spo-

³⁶ H. Marcuse, *Człowiek jednowymiarowy: badania nad ideologią rozwiniętego społeczeństwa przemysłowego*, przeł. S. Konopacki et al., Warszawa 1991.

³⁷ M. Castells, *Galaktyka Internetu. Refleksje nad Internetem, biznesem i społeczeństwem*, Poznań 2003.

³⁸ M. Herer, G. Deleuze, *Struktury — maszyny — kreacje*, Kraków 2006, s. 163–172.

lecznych, jak i możliwość oceny krytycznej. Wracając do populizmu, należy pamiętać o uwadze Carla Schmitta, który stwierdził, że oczywista i jednoznaczna obecność obywateli umożliwi aklamację, czyli realizację demokracji³⁹. Populizm sprzyja mobilizacji oraz artykulacji problemów. Jednak dopiero wskazanie demokratycznej różnicy pozwala kształtować dyskurs wartości oraz organizować ruch społeczny. Z tego powodu rola ruchów społecznych jest przypisywana do jasno określonych konfliktów. Wskazanie konkretnych rozwiązań oraz argumentacja oparta na wartościach może sprawić, że populizm zacznie ewoluować w stronę refleksji nad sposobem konstruowania konfliktu politycznego⁴⁰.

Procesy reinstytucjonalizacji wydają się istotą ciągłej zmiany, która wpływa na interpretację prawa oraz społeczną ambicję do jego zmiany⁴¹. Ponadto regulacje prawne jawią się jako efekt dążeń politycznych. Populizm niesie potencjał dla ruchów społecznych do eksponowania demokratycznej aprobaty oraz organizowania działań politycznych wokół wspólnych idei⁴². Właśnie dlatego spontaniczne ruchy społeczne są w stanie określać dychotomie demokratycznej różnicy oraz przedstawić praktyczne propozycje dla wykorzystania teoretycznej refleksji w ramach polityczności krytycznej. Nawiązując do przedstawionego uprzednio konceptu radykalnej refleksji nad pojęciem państwa, można tu rozważyć projekt demokratycznej różnicy, która dokona rekonstrukcji modelu konfliktów społecznych. W ten sposób pojawi się nowy wymiar przestrzenny, który można porównać do nieaktualnej już dychotomii politycznej, polegającej na precyzji rozróżnienia prawicy, lewicy oraz centrum w ramach sporności politycznej.

Podsumowanie

Podsumowując, refleksja nad ideą ruchów społecznych wskazuje na istniejącą możliwość łączenia demokratycznej różnicy z populizmem. Analiza społecznego wymiaru populistycznego dyskursu prowadzi do wniosków, które wspierają organizację społeczeństwa wokół określonych konfliktów społecznych oraz ich polityczności. Istotą różnicy jest demokracja będąca granicą dla kształtowania spornych dyskursów wartości w celu mówienia o prawie ponad ograniczeniami wynikającymi z tekstu. Współczesne wyróżnianie pojęcia normy polega na organizowaniu politycznych działań względem prowizoryczności i niepewności struktury politycznej i prawnej⁴³. Z tego względu należy również wskazać na potencjalne konsekwencje związane z dekonstrukcją idei sprawiedliwości. Ru-

³⁹ C. Schmitt, *Duchowa i historyczna sytuacja dzisiejszego parlamentaryzmu*, [w:] *idem, Teologia polityczna i inne pisma*, przeł. M.A. Cichocki, Warszawa 2012, s. 159–160.

⁴⁰ Ch. Mouffe, *For a Left Populism*, New York-London 2018.

⁴¹ G. Deleuze, *Foucault*, przeł. S. Hand, London-New York 2006.

⁴² Ch. Mouffe, *For a Left...*

⁴³ A. Barut, *Postmodernistyczna struktura, hermeneutyczny autorytet, czyli polityczne implikacje dwóch ponowoczesnych odmian konstruktywizmu*, „Dialogi Polityczne” 2017, nr 22, s. 70.

chy społeczne mogą odnosić się do abstrakcyjnych wartości oraz — jednocześnie — być neutralne wobec politycznego rozstrzygnięcia o sprawiedliwości. Ponadto podejście populistyczne, bez odpowiedniego ukształtowania demokratycznej różnicy, może prowadzić do ograniczenia sprawiedliwości w efekcie działań politycznych ruchów społecznych. Przedstawione sytuacje są bezpośrednio powiązane z relacją między przestrzenią spekulacji a aktualnością społeczną. Kształtowanie przestrzeni sporu powinno dążyć do emancypacji wartości oraz rozważać je w kontekście krytykowanych praktyk. Propozycja nowego wymiaru przestrzennego w ramach demokratycznej różnicy otwiera perspektywę ku badaniu nowej polityczności. W ten sposób nastąpi proces reinstytucjonalizacji dyskursu wartości polegający na społecznych działaniach na rzecz wyrażania oraz ochrony praw człowieka, których sens będzie efektem wielości sporów politycznych wewnątrz demokratycznych społeczeństw.

Bibliografia

- Barlett J. et al., *Climate crisis: 6 million people join latest wave of global protests*, „The Guardian”, <https://www.theguardian.com/environment/2019/sep/27/climate-crisis-6-million-people-join-latest-wave-of-worldwide-protests>.
- Barut A., *Postmodernistyczna struktura, hermeneutyczny autorytet, czyli polityczne implikacje dwóch ponowoczesnych odmian konstrukttywizmu*, „Dialogi Polityczne” 2017, nr 22.
- Castells M., *Galaktyka Internetu. Refleksje nad Internetem, biznesem i społeczeństwem*, Poznań 2003.
- Cloots A., *Bases constitutionnelles de la République du genre humain*, [w:] Anacharsis Cloots, *Écrits révolutionnaires 1790–1794*, Paris 1979.
- Deleuze G., *Foucault*, przeł. S. Hand, London-New York 2006.
- Derrida J., *Force of law: The mystical foundation of authority*, [w:] *Deconstruction and the Possibility of Justice*, red. M. Rosenfeld, New York 1992.
- Derrida J., *Pozycje*, przeł. A. Dziadek, Katowice 2007.
- Derrida J., *Różnia*, [w:] *Drogi współczesnej filozofii*, red. M. Siemek, Warszawa 1977.
- Derrida J., *The last of the rogue states: The „democracy to come” opening in two turns*, „South Atlantic Quarterly” 2004, 103 (2–3).
- Derrida J., *The Politics of Friendship*, przeł. G. Collins, London-New York 2005.
- Hardt M., Negri A., *Multitude war and democracy in the age of Empire*, New York 2004.
- Herer M., Deleuze G., *Struktury — maszyny — kreacje*, Kraków 2006.
- Inglehart R., *Postmodernization erodes respect for authority, but increases support for democracy*, [w:] *Critical Citizens, Global Support for Democratic Governance*, red. P. Norris, Oxford 1999.
- Krygier M., *The rule of law: Legality, teleology, sociology*, „UNSW Law Research Paper”, nr 2007–65, Oxford 2008.
- Larmore Ch., *Patterns of Moral Complexity*, Cambridge, MA, 1987.
- Łaciak P., *Wczesny Derrida. Dekonstrukcja fenomenologii*, Kraków 2001.
- Maffesoli M., *The Time of the Tribes. The Decline of Individualism in Mass Society*, London 1996.
- Marcuse H., *Człowiek jednowymiarowy: badania nad ideologią rozwiniętego społeczeństwa przemysłowego*, przeł. S. Konopacki et al., Warszawa 1991.
- Miś A., *Filozofia współczesna. Główne nurty*, Warszawa 2000.
- Monteskiusz, *O duchu praw*, przeł. T. Boy-Żeleński, Warszawa 1957.

- Moravcsik A., *Preferences and power in the European community: A liberal intergovernmentalist Approach*, „Journal of Common Market Studies” 31, 1993, nr 4.
- Morawski L., *Teoria prawodawcy racjonalnego a postmodernizm*, „Państwo i Prawo” 2000, z. 11 (657).
- Mouffe Ch. *For a Left Populism*, New York-London 2018.
- Mouffe Ch. *Polityczność*, Warszawa 2008.
- Muller J.W., *Co to jest populizm?*, przeł. M. Sutowski, Warszawa 2017.
- Postulaty Młodzieżowego Strajku Klimatycznego, <https://www.msk.earth/postulaty>.
- Rawls J., *Liberalizm polityczny*, przeł. A. Romaniuk, Warszawa 1998.
- Ryszka F., *O pojęciu polityki*, Warszawa 1992.
- Sadurski W., *How Democracy Dies (in Poland): A Case Study of Anti-Constitutional Populist Backsliding*, „Sydney Law School Research Paper”, nr 18/01.
- Schmitt C., *Duchowa i historyczna sytuacja dzisiejszego parlamentaryzmu*, [w:] *idem, Teologia polityczna i inne pisma*, przeł. M.A. Cichocki, Warszawa 2012.
- Smolar A., *Towards 'self-limiting revolution': Poland 1970–89*, [w:] A. Roberts, *Civil Resistance and Power Politics: The Experience of Non-violent Action from Gandhi to the Present*, Oxford 2009.
- Suława A., *Transparenty zamiast goździków*, <https://kobieta.interia.pl/news-transparenty-zamiast-gozdzi-kow>.
- Tokarczuk R., *Historia Filozofii Prawa w retrospektywie prawa natury*, Białystok 1999.
- Trócsányi L., *Wokół prac nad ustawą zasadniczą Węgier: tożsamość konstytucyjna a integracja europejska*, przeł. P. Króliczek, Warszawa 2017.
- Wróblewski J., *Contemporary Models of the Legal Sciences*, Warszawa 1989.
- Zmiany społeczne a zmiany w prawie. Aksjologia, konstytucja, integracja europejska*, red. L. Leszczyński, Lublin 1999.
- <http://strajkkobiet.eu/co-robimy>.